

УДК 658.589(477)

Володимир Яценко

Volodymyr Yatsenko

АКТИВІЗАЦІЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

ACTIVIZATION OF INNOVATION BUSINESS ACTIVITY IN UKRAINE

У статті проаналізовано сучасний стан інноваційної підприємницької діяльності в Україні, показано інноваційну активність промислових підприємств за 2005 – 2012 рр. і впровадження інновацій в них. Запропоновано комплекс організаційно-економічних заходів для розвитку інноваційної діяльності в Україні.

Ключові слова: активізація, інноваційна діяльність, трансферт технологій, кластер, інфраструктура ринку інновацій.

In the article current state of innovation business activity in Ukraine is analyzed, innovation activity of industrial enterprises during 2005 – 2012 and innovations implementation in them are shown. The complex of organizational and economic measures for the development of innovation activity in Ukraine is offered.

Keywords: activization, innovation activity, technology transfer, cluster, innovations market infrastructure.

Світова економічна криза, в умовах глобалізації суспільних та соціально-економічних відносин, зумовила у світі переорієнтацію основних цінностей та пошук прийнятної моделі економічного розвитку, яка б забезпечувала конкурентоспроможність і орієнтувала національну економіку кожної країни на довготермінове зростання. Так, цією моделлю стала модель інноваційного розвитку, яка є тим фундаментом, який визначає економічну силу країни та її перспективи на світовому ринку.

Європейський вибір України на шляху інтеграції у високотехнологічне конкурентне середовище зумовив необхідність формування та запровадження інноваційної моделі розвитку, яка повинна була забезпечити високі та стабільні темпи економічного зростання, вирішити певні соціальні й екологічні проблеми, забезпечити конкурентоспроможність національної економіки, підвищити експортний потенціал країни, гарантувати їй економічну безпеку. Однак на практиці інноваційний розвиток не став однією з головних характеристик зростання національної економіки України. Спостерігалися протягом кількох років і позитивні тенденції, але вони мали переважно тимчасовий характер і змінювалися слабкими зрушеннями в економіці, що характеризує інноваційні процеси в Україні як нестійкі та позбавлені чітких довготермінових стимулів для інноваційної діяльності.

На інноваційну діяльність (ІД) впливають різні групи чинників, основні з них: техніко-економічні; організаційно-управлінські; юридичні; соціально-політичні (табл. 1). Як показує аналіз сучасного стану, чинники, що стримують ІД в Україні переважають над чинниками, що сприяють її розвитку.

Таблиця 1

Основні чинники, які впливають на інноваційну діяльність (ІД)

Група чинників	Чинники, що стримують ІД	Чинники, що сприяють ІД
Техніко-економічні	Відсутність джерел фінансування; слабкість матеріально-технічної та наукової бази; домінування інтересів існуючого виробництва; високий економічний ризик; відсутність попиту на продукцію; відсутність інформації про ринки; ускладнення та подорожчання науково-дослідних розробок, низький науково-інноваційний потенціал держави, регіонів	Наявність резерву фінансових та матеріально-технічних заходів; наявність необхідної господарської та науково-технічної інфраструктури; розвиток конкуренції та скорочення тривалості життєвого циклу наукоємних товарів; збереження науково-технічного потенціалу та державна підтримка інноваційної діяльності
Організаційно-управлінські	Сталі організаційні структури, надмірна централізація, консервативність ієрархічних принципів побудови організації, переважання вертикальних потоків інформації; установча замкненість, труднощі в міжгалузевих взаємодіях; орієнтація на усталені ринки, орієнтація на короткострокову окупність; відсутність науково-інноваційних організаційних структур; недостатність міжнародного науково-технічного співробітництва	Гнучкість організаційних структур, демократичний стиль управління, переважання горизонтальних потоків інформації; індикативність планування, припущення коригувань, децентралізація, автономія, формування цільових проблемних груп, міжнародна науково-технічна кооперація; створення інноваційної інфраструктури (технопарків, бізнес-інкубаторів)

Продовження табл. 1

Група чинників	Чинники, що стримують ІД	Чинники, що сприяють ІД
Юридичні	Недосконалість законодавчої бази з питань інноваційної діяльності, охорони інтелектуальної власності	Законодавчі заходи (особливі пільги, закони), що заохочують інноваційну діяльність, забезпечують інтелектуальну власність
Соціально-політичні	Опір змінам, які можуть викликати такі наслідки, як зміна статусу; необхідність нової діяльності, зміна стереотипів поведінки, існуючих традицій; страх невизначеності, страх відповідальності за помилку; спротив усьому новому, що надходить («синдром чужого винаходу»); низький професійний статус інноватора, відсутність матеріальних стимулів та умов творчої праці; вплив наукових кадрів	Сприйнятливність до змін, нововведень; моральна винагорода, суспільне визнання; можливість самореалізації, розвиток умов творчої праці, матеріальні стимули

Стан інноваційної діяльності більшість вітчизняних експертів-науковців визначають як кризовий і такий, що не відповідає сучасному рівню інноваційних процесів у країнах, для яких інноваційний розвиток є пріоритетним завданням економічної стратегії. Так, останні офіційні статистичні дані свідчать про поступове зниження інноваційної активності підприємств у такій важливій галузі національної економіки, як промисловість (табл. 2).

Таблиця 2

Інноваційна активність промислових підприємств України протягом 2005 – 2012 рр.

Показники	Роки							
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Кількість підприємств, що займались інноваційною діяльністю:								
всього, од.	1359	1193	1118	1472	1396	1370	1327	1286
% від загальної кількості промислових підприємств	13,7	11,9	11,2	14,2	13	12,8	12,4	11,9
Кількість підприємств, що впроваджували інновації:								
всього, од.	958	810	999	1186	1160	1145	1115	1083
% від загальної кількості промислових підприємств	10	8,2	10	11,5	10,8	10,7	10,5	10,3

Після 2008 р. у більшості регіонів країни відбулося зниження інноваційної активності промислових підприємств. Зокрема, найбільша кількість промислових підприємств, які впроваджували інновації у 2012 р., була розташована в м. Київ – 141 (12,1 %), Харківській – 97 (8,3 %), Донецькій – 75 (6,4 %) та Івано-Франківській – 73 (6,3 %) областях. У 2012 р. більшу за середню по Україні (13,0 %), інноваційну активність демонстрували підприємства з виробництва коксу та продуктів нафтопереробки (34 % кількості підприємств галузі), машинобудування (21,2 %), хімічної та нафтохімічної промисловості (20,0 %), а також металургійного виробництва та виробництва готових металевих виробів (14,1 %). Водночас підприємства добувної промисловості та підприємства, що займаються виробництвом і розподілом електроенергії, газу та води, були інноваційно пасивними. З огляду на проблему зниження інноваційної активності вітчизняних підприємств, доцільно відстежити динаміку впровадження інновацій на промислових підприємствах України протягом 2008 – 2012 рр. (табл. 3).

Таким чином, у 2012 р. у промисловості було освоєно виробництво 2479 видів інноваційної продукції. Незважаючи на те, що протягом 2008 – 2012 рр. зросла питома вага підприємств, що впроваджували інновації, частка реалізованої інноваційної продукції в обсязі промисловості знизилася на 2,8 %. Це є свідченням того, що продукція, яку виготовляють вітчизняні промислові підприємства, є неінноваційною і, відповідно, неконкурентоспроможною. Згідно зі статистичними даними в загальному обсязі реалізованої промислової продукції тільки 9,8 % мають ознаки інноваційної, тоді як в Євросоюзі цей показник перевищує 75 %.

Таблиця 3

Впровадження інновацій на промислових підприємствах України за 2008 – 2012 рр.

Показник	Роки				
	2008	2009	2010	2011	2012
Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової, %	6,7	5,9	4,8	4,1	3,9
Освоєно інноваційні види продукції, найменувань	2526	2446	2685	2576	2479
з них нові види техніки	881	758	641	627	611
Впроваджено нові технологічні процеси, процесів	1419	1647	1893	1945	1987
зокрема маловідходні, ресурсозберігаючі	634	680	753	765	783

Обсяг реалізованої інноваційної продукції у 2012 р. становив 45,8 млрд грн, або 3,9 % від загального обсягу реалізованої промислової продукції. При цьому, питома вага продукції, що була новою для підприємства, становила 67,9 %, питома вага продукції, що була новою для ринку, – 32,1 %. Найбільша частка інноваційної продукції у загальному обсязі реалізованої промислової продукції припадає на підприємства хімічної та нафтохімічної промисловості – 17,0 %, або 6,3 млрд грн, машинобудування – 15,6 %, або 13,3 млрд грн, целюлозно-паперове виробництво – 9,8 %, або 1,0 млрд грн, металургії та оброблення металу – 6,2 %, або 9,3 млрд грн, виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів – 5,3 %, або 4,5 млрд грн. Основною перешкодою для розвитку інноваційної діяльності в Україні є недостатність фінансування, тому розглянемо основні джерела фінансування інноваційної діяльності в промисловості протягом 2009 – 2012 рр. (табл. 4).

Отже, в Україні протягом 2009 – 2012 аналізованих років основним джерелом фінансування інноваційної діяльності в промисловості були власні кошти підприємств. Їхня частка в загальному обсязі фінансування у 2012 році становила 61 %, що на 13,1 % менше, порівняно з 2009 р. Найвища частка власних коштів була у 2010 р. (85 %).

Обсяг фінансування інноваційної діяльності за рахунок коштів державного бюджету протягом 2009 – 2012 рр. зростав і в 2012 р. становив 336,9 млн грн, що на 1,5 % більше, ніж у 2011 р. Негативною тенденцією у 2012 р., порівняно з 2011 р., стало зменшення у два рази обсягів фінансування інноваційної діяльності за рахунок іноземних інвесторів.

Таблиця 4

Джерела фінансування інноваційної діяльності в промисловості протягом 2009 – 2012 рр.

Роки	2009		2010		2011		2012	
	млн грн	ЧЗО, %	млн грн	ЧЗО, %	млн грн	ЧЗО, %	млн грн	ЧЗО, %
Усього								
зокрема за рахунок:								
держбюджетів	28,1	0,5	114	1,9	144,8	1,3	336,9	2,8
місцевих бюджетів	14,9	0,3	14	0,2	7,3	0,1	15,8	0,1
власних коштів	5045	74,1	5211	85	7970	73,7	7260	61
коштів вітчизняних інвесторів	79,6	1,4	26,3	0,4	26,2	0,2	169,5	1,4
коштів іноземних інвесторів	158	2,7	176	2,9	321,8	3	115,4	1
інших джерел	426	7,4	618	10	2351	21,7	4093	34

Примітка: ЧЗО – частка від загального обсягу.

Для розвитку інноваційної діяльності в Україні необхідно здійснити комплекс організаційно-економічних заходів, що охоплюватимуть:

- здійснення ефективної державної інноваційної політики, погоджуючи темпи і пропорції розвитку науки, технологій і виробництва;
- вдосконалення механізму захисту прав інтелектуальної власності та процедур патентного захисту інновацій;
- забезпечення сприятливого клімату для створення власних наукомістких виробництв повного циклу шляхом використання різних форм державної підтримки;
- розвиток інноваційної інфраструктури шляхом покращення системи інформаційного забезпечення інноваційної діяльності, сертифікації і впровадження розробок, підготовки і перепідготовки кадрів;

- забезпечення комерціалізації наукових результатів шляхом формування основ для ефективного партнерства державного та підприємницького секторів в інноваційній сфері;
- розширення міждержавного співробітництва в галузі наукових розробок та інноваційної діяльності, координації зусиль в питаннях розвитку пріоритетних для кількох держав напрямків.

Реалізація запропонованих напрямків розвитку інноваційної діяльності в Україні дасть змогу значно підвищити рівень інноваційної активності промислових підприємств, стабілізувати прискорений процес оновлення виробництва, ефективно використовувати внутрішні та залучені зовнішні інвестиції на інноваційну діяльність.

Важливим елементом активізації інноваційної діяльності можна вважати і рівень розвитку інфраструктури ринку інновацій. Цей розвиток має ґрунтуватися на можливостях вітчизняної економіки та відповідно до її вимог. Створення в складі інфраструктури відповідних інноваційних центрів, бізнес-інкубаторів, технопарків, розробка стимулів до інновацій в учасників ринку, реалізація заходів з удосконалення інноваційної культури суб'єктів господарювання є вагомим резервом покращення інноваційної активності.

Досвід розвинених країн свідчить, що в умовах глобальної конкуренції на світовому ринку виграє той, хто має розвинену інфраструктуру реалізації нововведень, хто володіє найефективнішим механізмом інноваційної діяльності і використовує увесь діапазон технологій створення та реалізації інновацій.

Приклад. Японія має обмежені природні та земельні ресурси, до того ж після Другої світової війни обмеженість фінансових ресурсів, віддаленість від ринків поставили країну в досить тяжкі стартові умови порівняно з іншими країнами. Сильною стороною Японії були людські ресурси. Вдала інноваційна політика японського уряду допомогла промисловості ефективно використати цей чинник і швидше, ніж інші країни, які володіли суттєвими перевагами, досягти високого рівня конкурентоспроможності, змінити пріоритетні напрями розвитку. Нині в Японії кількість висококваліфікованих інженерних кадрів з університетською освітою значно вища, ніж у США, що сприяє науково-технічним дослідженням безпосередньо на фірмах.

Слід зазначити, що сфера національної науки в процесі становлення ринкових відносин в Україні не увійшла в систему державних пріоритетів. Почався процес руйнації науково-технічного та інтелектуального потенціалу суспільства, посилилась міграція з України висококваліфікованих кадрів. За межі України виїхало більше шести тисяч науковців.

Нині в Україні зріс рівень безробіття у сфері науки. Так, у фундаментальній науці кількість працівників скоротилася майже вдвічі, а в прикладних науково-дослідних, дослідно-конструкторських роботах та вузівській науці – в 4,5 разу. Більш ніж у чотири рази скоротилася частка ВВП, яка витрачається на розвиток науки.

Активізація інноваційної підприємницької діяльності, на нашу думку, має відбуватися не відокремлено від інших економічних процесів, а у взаємозв'язку з ними, а саме:

- вивчення попиту споживачів, пошук нових способів задоволення їх потреб та засобів удосконалення існуючих товарів чи їх характеристик;
- стимулювання ринку збуту інноваційної продукції;
- вивчення досвіду розвинених країн світу стосовно інтеграції інноваційних процесів в економіку;
- формування у підприємств, що впроваджують інновації, більш лояльного їх сприйняття (без страху та недовіри);
- вертикальна та горизонтальна інтеграція науки і виробництва.

Питання активізації інноваційної діяльності на вітчизняних підприємствах сьогодні актуальні та є предметом дослідження багатьох науковців.

Так, Демент'єва Т. А. наголошує на доцільності створення кластерних угруповань підприємств на основі кооперації зусиль по впровадженню інноваційних проектів і продуктів. На її думку, одним із пріоритетних завдань таких угруповань може стати активізація механізму саморозвитку і самореалізації підприємницьких стратегій підприємств-учасників на основі внутрішніх потенційних можливостей кластеру в цілому. До складу такої кластерної структури слід включати, перш за все, відповідний координаційний центр, а також правовий захист, маркетинг, банківський сектор, науково-дослідний та освітній сектор. Спеціальними зусиллями учасників кластеру може бути сформовано інноваційний фонд, кошти якого будуть спрямовуватися на інноваційний розвиток підприємств всередині кластеру.

Автор у своїх працях розкриває сутність трансферту технологій як одного із шляхів підвищення активізації інноваційної діяльності. Під трансфертними сітками вона розуміє концентроване

об'єднання зацікавлених підприємств та організацій навколо координаційного центру з метою втілення наукових розробок в готову продукцію. Створення трансфертних технологій, на її думку, допоможе вирішенню таких задач, як активізація просування результатів інноваційної діяльності в економіку, надання допомоги суб'єктам господарювання з питань інноваційної діяльності, втягнення інтелектуальної власності в господарський оборот тощо.

Полінкевич О. М. вважає найбільш ефективним способом активізації інноваційної діяльності удосконалення управління нею через відповідний організаційно-економічний механізм. До складу цього механізму він включає такі елементи: вибір організаційних форм інноваційної діяльності, планування та стимулювання інноваційної діяльності, державне регулювання, нормативно-правове регулювання, фінансування і оподаткування інновацій, ціноутворення, страхування і оцінка ефективності інновацій. До методів активізації інноваційної діяльності зазначений автор відносить: планування, економічне стимулювання, право, соціальне регулювання та політичне регулювання.

Цікавим є підхід до активізації інноваційної діяльності серед підприємств, запропонований Згуровським М. З. та Панкратовою Н. Д. Він полягає у застосуванні методології технологічного передбачення, реалізація якої базується на послідовному виконанні основних етапів процесу технологічного передбачення. Це дозволяє сформувати цілісний процес передбачення на основі групи сценаріїв. В основу такої методології покладено сценарний аналіз, який дає змогу з урахуванням ймовірності реалізації різних варіантів сценаріїв обрати найбільш ефективний та прийняти правильне рішення в галузі інноваційної діяльності.

Як бачимо з проведеного вище огляду наукових праць, поступово в практику інноваційної діяльності починають входити елементи теорії прийняття рішень та ризику.

Отже, на сьогодні в Україні рівень використання інноваційного потенціалу є недостатнім. Розвиток інноваційної діяльності повинен стати невід'ємною складовою частиною реформування економіки країни, адже недостатня увага до розвитку науково-технічної сфери обумовлює структурну деформованість економіки та домінування низькотехнологічних виробництв, які малосприйнятливі до наукових досягнень і не можуть забезпечити підвищення конкурентоспроможності економіки.

Таким чином, виникає потреба у подальшому детальному розгляді та аналізі чинників, які впливають на інноваційну діяльність підприємств, розробленні заходів для піднесення інноваційної активності вітчизняних суб'єктів господарювання.

Список використаної літератури

1. Україна в 2005–2009 рр.: стратегічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку : [монографія / за заг. ред. Ю. Г. Рубана]. – К. : Вид-во НІСД, 2009. – 655 с.
2. Амоша О. І. Інноваційний шлях розвитку України: проблеми та рішення / О. І. Амоша // Економіст. – 2008. – № 6. – С. 28–34.
3. Федулова Л. І. Інноваційний розвиток промисловості України: тенденції та закономірності / Л. І. Федулова // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 3. – С. 82–97.
4. Наукова та інноваційна діяльність в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
5. Закон України «Про інноваційну діяльність» від 4 липня 2002 р., № 40 – IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon1.rada.gov.ua>.
6. Кукурудза І. І. Інноваційна діяльність в регіоні: стан, проблеми, перспективи / І. І. Кукурудза // Вісник економічної науки України. – 2007. – № 1. – С. 67–70.
7. Скрипник А. В. Інноваційні перспективи України / А. В. Скрипник // Фінанси України. – 2008. – № 5. – С. 103–114.

Стаття надійшла до редакції 26.04.2013.

Відомості про автора

В. М. Яценко, доктор економічних наук, професор, проректор з науково-педагогічної роботи та соціально-економічного розвитку, завідувач кафедри бухгалтерського обліку, аналізу і аудиту, Черкаський державний технологічний університет.